

“HÜDİYYE” KELİMESİNDEKİ “AHADİYYE” HİKMETİNİN AÇIKLANMASI¹

*“Sırât-ı Müstakîm’in Ahadiyeti:
Allah’a ait sırât-ı müstakîm vardır ki;
Umumda zâhirdir gizli değildir
Büyükte ve küçükte, işleri bilende ve bilmeyende
Allah’ın ‘ayn’i zâhirdir
Bunun için Allah’ın rahmeti
Küçük ve büyük her şeyde zâhirdir.”*

*“Hiç bir canlı yoktur ki Allah onun alnından tutmuş olmasın.
Benim Rabb’im kuşkusuz sırât-ı müstakîm üzeredir.’ (Hûd,
56). Her yürüyen, Rabb’in doğru yolu üzerinde yürür. Hepsinin
varış yeri, her şeyi kuşatan ve her şeyden önce olan rahmetedir.
Hakk’ın dışındaki her şey ‘dabbe’dir, yani hayat sahibidir.
Hiçbir şey, kendi nefsiyle hareket etmez, başkasıyla hareket eder.
Buna göre o şey, sırât-ı müstakîm üzerine olan şeyin (rab) hük-
müne tâbi olarak hareket eder.”*

Bu bölümde Hûd kelimesi ahadiyet ismi ile açıklanmış ve üç merteye üzerinden ahadiyet anlatılmıştır. Birincisi zâtın ahadiyetidir ki, bu teklik ve birlik ifade eder. Allah’ın zâtında hiçbir bölünme olamayacağını ve O’nun Tek ve Bir olduğunu

1 Ebu’l-Alâ Afifî, *Fusûsu’l-Hikem Okumaları için Anahtar*, s. 217-231.

açıklar. Buradaki birlik hem bölünmeme yönünden birlik hem daha sonra tecellilerde görülen çokluğun birliğidir; hem Ahad hem Vâhid. Fakat buradaki Vâhid bölünme olmayan çokluğun birliğini ifade eder.

Ahadiyet Allah'ın zâtının “*İstedim ki bilineyim*” hadîs-i kudsiyle ortaya çıkan ilmidir ki, bunu akılla bilmeye değil ama gönülle hissetmeye izin verilmiştir. Allah'ın Kur'an'da kendi için söylediği ben ve biz kelimeleri bunu açıklar. İnsanın Allah'ın ahadiyetini anlaması şu demektir: Hiçbir hâdiseden sıkıntı duymaz, yalnız Allah'ı görür başkasını görmez. İşte “*kul huvallahu ahad*” budur. “*Onlar için korku ve hüzn yoktur.*” âyetinin mânâsı ve “*Her nereye dönsen Allah'ın vechi oradadır.*” âyetinin mânâsı zuhur eder.

İkincisi isimlerin ve sıfatların ahadiyeti; zât-ı ilâhînin tecellisi açısından bakıldığında bütün isim ve sıfatlar zat içinde birdir. Sadece aklî yönden bu isim ve sıfatlar farklı gibi gözüktür. Bu şu demektir ki herhangi bir ismin hakîkati onun ahadiyetidir. Hakîkati ile kastettiğim o ismin zât-ı ilâhîdeki tecellîsidir. Böyle bir şey de olmayacağına göre, bu, sadece âlemde isim ve sıfatları anlamamız açısından gereklidir. O isim bir vücutta zuhur ettiğinde o vücut o ismin hakîkatine bağımlı olur. Başka bir şans yoktur. O isim o kulun Rabb'idir ve Allah idrakidir. Bunun için herkesin Rabb'i farklıdır. Kuldaki isim ortaya çıkana kadar vücut Kahhâr ismiyle terbiye olur, tâ ki hakîkati ortaya çıksın.

Üçüncüsü, bu zat-kul, isim-kul ilişkisine göre herkesin fiili kendindeki Allah tecellîsinin neticesidir (isminin neticesidir). Bu yüzden Allahu Azîmü'ş-şan “*Hiçbir hayat sahibi yoktur ki Hak onu alnından tutmuş olmasın.*” buyurmuştur. Buradan anlaşılıyor ki sırât-ı müstakîm herkesin kendi ismine doğru aldığı yoldur. Hepsini birlersek Allah'a giden en kısa yoldur.

“Münîre Hanımefendi, kardeşlerimizden birinin, halli imkânsız görünen bir meselesini düzeltmek gayretiyle çok uzak bir yere gitmiş olmasından hayretle bahsetti:

‘Herkesi sevk eden ilâhî mukadderattır. Onun hilâfında kimse bir adım atamaz.’

Bilmiyor musun, bir deve ile yavrusu, sahiplerinin yedeğinde gidiyorlarmış. Yavru pek ziyâde yorulmuş. Annesine, ‘Aman’ demiş, ‘çok yorgun düştüm, şuraya otursak da dinlensek!’ Deve cevap vermiş: ‘Oğlum, görmüyor musun, yularım kimin elinde? Eğer kendi elimde olsa buralara lânet! Kim gelirdi?’

Onun dediği gibi, ilâhî irâde yuları hepimizi nereye kararlaştırırsa oraya doğru çekiyor. Herkesin, geçmiş veya hâldeki a’ mâlinden (amellerinden) örülmüş ilâhî irade yuları boynuna sarılmış, onu mukadder olan yere doğru çekmektedir.”²

Burada açıklanan, “Allah’a mahsus sırât-ı müstakîm vardır ki, her şeyde âşikârdır; gizli değildir.” sözü şunu anlatır ki, isimlerin ahadiyeti o kişinin Rabb’i olsa da bütün yollar aslında zât-ı ilâhîden zuhur etmiştir. Hepsinin Allah’taki gibi tecellîsi yani zât-ı ahadiyetine doğru gidişine Muhammedî yol denir.

“Her Müslüman günlük ibâdetinde üç farklı yoldan bahsedilen Fâtiha Sûresi’ni okur. Bizi 1) *Doğru yola ilet, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna*, 2) *gazâba uğramışların* ve 3) *sapmışların yoluna değil* (Fâtiha, 5-7). Bu yollardan biri doğru, diğer ikisi ise yanlış yoldur. Bununla birlikte, bir açıdan yaratılış emriyle ortaya çıkmış olmaları bakımından bütün yollar doğrudur. Bütün yollar Allah’tan gelir ve O’na geri döner. Yaratılıştaki kötülük olmadığı için bütün yollar ‘iyi’dir.

2 Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, s. 198.

Allah kitabında resûlü ve elçisinin sözüyle şu haberi verir: *'Muhakkak ki, benim Rabb'im dosdoğru yoldadır.'* (Hûd, 56). Böylece O, kendisinin doğru yol üzere olduğunu bildirdi. Fakat bunu aynı âyetteki *'Hiçbir canlı yoktur ki onun perçeminden tutmuş olmasın.'* ifadesinden sonra söyledi. O halde, gerçekte Rabb'inin 'dosdoğru' yolu üzerinde bulunmayan hiçbir şey yoktur, çünkü Hakk'ın perçeminden tutmadığı hiçbir şey yoktur ve hiçbir şey perçemini sahibinin elinden kurtaramaz.

Allah'ın hikmetinin gerektirdiği doğruluk bütün yaratılmışlara nüfuz edip onları kuşatır. Allah, Hz. Mûsâ'yı teyit ederek, *'O, her şeye yaratılışını verdi.'* (Tâ-Hâ, 50) dedi. O halde, her şeyin belli bir doğruluğu vardır. Bir bitkinin doğruluğu aşağı, hayvanın doğruluğu ise yanlara doğru yönelmesidir. Öyle olmasaydı hiç kimse onlardan yararlanmazdı. Bir bitki, suyu emmek için kökleriyle aşağı doğru uzanmasaydı, hiçbir fayda sağlamazdı.

Bütün hareketler dosdoğrudur. Doğruluktan başka bir şey yoktur ve hiçbir şekilde bunun tersi olmaz. Yayın doğruluğu eğriliğindedir, ondan istenilen budur. O halde, yaratılmış şeylerde doğruluktan başka bir şey yoktur, çünkü onları var eden Allah, Rab olması bakımından dosdoğru yoldadır. Bir kısmı diğerlerine karışsa da -karışmanın ve varoluşlarının doğruluğu yönünden- onlar her zaman doğru yoldurlar: Böylece yollar bütün yaratılmış şeyler üzerindeki hükümlerini icra etmeleri bakımından mutlak bir doğruluk üzeredirler. Bu, Allah'ın *'Bütün işler O'na döndürülür.'* sözüyle belirtilmiştir ve O, dosdoğru yol üzeredir. *'O halde, O'na kulluk et.'* (Hûd, 123), yani seni yerleştirdiği her yolda O'nun karşısında kendini zelil et ki 'başkasının' karşısında zelil olmayasın, çünkü 'başkası' yokluk demektir ve kim yokluğu hedeflese hiçbir şey kazanamaz. Öyleyse doğruluk cevher, araz, hâl ya da âlem her şeyin aslını (a'yan) kaplar.

Eğrilik hakikatte, tıpkı bir yayın eğriliği şeklinde bir doğruluk olabilir; ondan istenen doğruluk onun eğri olmasıdır. O halde âlemde doğruluktan başka hiçbir şey yoktur, çünkü 'onun perçeminden tutmuş olan' onunla birlikte yürümektedir ve o 'dosdoğru yoldadır.' Öyleyse varlıktaki her hareket ve duruş ilâhîdir, çünkü Hakk'ın elindedir ve dosdoğru yolda olarak nitelenen Hak'tan gelir.

Her şeyin tâbi olduğu doğru yol Allah'a ulaştırır, ancak 'Allah bütün isimlerin hükümlerini toplayıp bir araya getiren isimdir (el-câmi)'. Kâinattaki şeyler sonsuz sayıdaki ilâhî isimlerinin hükümlerini ve izlerini gösterirler, ancak hangi ismi gösterirlerse gösterebilirler, bu gösterdikleriyle birlikte Allah ismini de tecellî ettirirler. Allah *'Hiçbir şey yoktur ki onun hazineleri bizim katımızda olmasın.'* (Hicr, 21) der. İbn Arabî, bu ilâhî birlikteliğin (indiyye) doğasını incelerken bize Allah isminin bazı özel hükümlerini hatırlatır.

Allah'ın katı (indiyye) bilinmez, çünkü O'nun Allah olmasıyla ilâhî isimlerin hiçbiri bu isimden ayrı değildir, zîra Allah tam da bütün isimleri toplayandır. Onu belirli ve ayrı kılan ancak yaratılmışların hâlleridir. Biri 'Ey Allah'ım!' dediği zaman hâli Allah isminde içkin olan hangi belirli isme yöneldiğini gösterir. Çünkü küllî özün bütün sûretleri kapsamı gibi, Allah ismi de bütün isimleri içine alır.

Allah ismi bütün isimleri kapsar. O halde bunu müşâhede ederken dikkat et, çünkü onu hiçbir zaman sınırsız olarak müşâhede edemezsin. O sana, her şeyi toplayan bu isimle fısıldadığı zaman neden sana fısıldadığını ve bu fısıldayışın hâlini ya da müşâhedesini düşün. Bu hâlin hangi ilâhî isme karşılık geldiğini düşün. Sana hitap eden ya da müşâhede ettiğin isim budur. 'Sûretler içinde hâl

değiştirme' denilen şey budur. Mesela boğulmakta olan bir insanı alalım. Bu kimse 'Ey Allah'ım' dediğinde 'yardım eden', 'kurtaran' ya da 'selâmete çıkarana' demek ister. Acı çekmekte olan bir insan 'Ey Allah'ım' dediğinde 'şifa veren' ya da buna benzer bir şey demektedir.

Doğru yol Allah'a ulaştırır ve Allah da mutlak anlamda ulaşılmazdır. Bu nedenle doğru yolun Allah'a ulaştırmasının nasıl olduğu konusunu anlamaya çalışmamız gerekir. Başka bir ifadeyle, yol Rahmân ve Rahîm olanda mı yoksa Müntakîm (intikam alan) ve Şedidü'l-'ikab (cezâlandırmacı çok şiddetli olan) olanda mı sona erer? Değişik vesilelerle görmüş olduğumuz gibi, bu isimler yaratıklara olan tesirleri bakımından birbirlerine eşit değildir. İbn Arabî şöyle hülasa eder: 'Allah'ın doğru yolu varoluşun gerçeğidir, ancak ebedî saadetimizi garantilemez.'

Doğru olmayan bir yol yoktur, çünkü Allah'a götürmeyen hiçbir yol yoktur. Allah, Peygamber'ine *'Emrolunduğun gibi dosdoğru ol.'* (Hûd, 112) dedi. Ona tanımlanıp da belirlenmemiş bir doğruluk bakımından hitap etmedi. Hükmolunmuştur ki, *'Bütün işler sonunda Allah'a döner.'* (Şûrâ, 53) ve bütün yolların sonu O'dur. Bununla birlikte, önemli olan senin hangi ilâhî yola yöneleceğin ve hangi yoldan O'na döneceğindir. Çünkü kişide yöneldiği bu ismin tesiri -mutluluk ve saadet ya da hüsrân ve azap-hükümünü gösterecektir.

'Allah'ın yolu' her şeyin üzerinde yürüdüğü, her şeyi toplayan yoldur ve onları Allah'a götürür. Bu yol her ilâhî şerîatı ve aklın özelliklerini kucaklar ve sonra Allah'a götürür, çünkü saadet de hüsrân da bu yolun içindedir.

Allah ehli bu yol hakkında şöyle demiştir: 'Allah'a giden yollar mahlûkatın nefesi sayısındadır.' Çünkü nefes kalbin Allah hakkındaki itikadına uygun olarak kalpte oluşur.

Genel itikat, O'nun varlığıdır. O'nu Zaman (el-Dehr) olarak kabul eden, Allah'a O'nun Zaman ismi bakımından ulaşacaktır, çünkü Allah zıt olan ve olmayan bütün isimleri toplayıp bir araya getirir. Daha önce belirttiğimiz gibi, O kendisini karşısında yoksunluk ve muhtaçlık olan bütün isimlerle isimlendirdi. Allah kitabında şöyle buyurdu: *'Ey insanlar, Allah'a karşı muhtaç olan sizlersiniz, Allah ise hiçbir şeye ihtiyacı olmayandır, övülmeye lâyık olandır.'* (Fâtır, 15). Bu inkâr edilebilir, ancak Allah tarafından ve gerçek hâl bakımından inkâr edilmez.

Bir kimse Allah'ı tabiat olarak kabul edip inanıyorsa, Allah ona tabiat olarak tecellî edecektir. Biri Allah'a falanca şekilde îman ediyorsa -o her ne ise- Allah ona o inancının sûretinde tecellî edecektir.

Kur'an'da Allah'a giden birçok yoldan bahsedilir, fakat bunların her biri onları izleyenler bakımından değişik sonuçlar verir. (...)

el-Munîm'in yolu Allah'ın kendilerine *'nimet verdiklerinin'* (Fâtîha, 6) yoludur. Allah'ın sözleriyle şöyle ifade edilmiştir: *'Dini doğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin diye Nûh'a tavsiye ettiğimizi, size vahyettiğimizi, aynı zamanda İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi din kıldık.'* (Şûrâ, 13). Allah peygamberleri ve nebîleri sayar ve arkasından şöyle der: *'İşte onlar Allah'ın doğru yolu gösterdikleridir, öyleyse sen de onların yoluna uy.'* (En'âm, 90). Bu, bütün peygamberlerin ve nebîlerin yollarını birleştiren yoldur. Dinlerin uygulaması budur; onda dağılma değil, toplanma vardır. Buhârî bu konuyla ilgili 'Peygamberlerin Getirdiği Dinlerin Tek Oluşu' isimli bir bölüm yazmıştır. Buhârî, hükümlerinin bir kısmı farklılaşsa da hepsinin Allah'tan gelmesi nedeniyle 'din' kelimesini "el-Din" olarak (belirli takıyla) zikretmiştir. Tamamınca mutabık kalınan yönüyle herkese dini uygulamak ve onda toplanmak emredilmiştir.

Farklılaşan hükümlere gelince; bunun sebebi Allah'ın her bir peygamberine vaz' etmesidir. Allah şöyle der: *'Her birinize (peygamberlere) bir şeriat ve yöntem belirledik. Eğer Allah dileseydi, hepinizi tek bir ümmet kılardı.'* (Mâide, 48). Eğer öyle yapmış olsaydı, onda ittifak edip uygulamanız emredildiği gibi, vahyedilen şeriatlarımız da farklı olmazdı.

Belli yol, Hz. Peygamber'in yoludur ve bu yol hiç kimseye değil, ancak Hz. Peygamber'e tahsis edilmiştir. Bu yol Kur'an, Allah'ın sağlam ipi ve onun her şeyi kuşatan şeriatıdır. Bu, *'İşte benim dosdoğru yolum budur, ona uyun, ondan başkasına uymayın ki sizi O'nun yolundan saptırmasın.'* (En'âm, 153) âyetiyle bildirilmiştir.

Böylece Müslümanların doğru yola yönelebilmek için ettikleri dua Hz. Muhammed'in ve Kur'an'ın yoludur ve insanların saadetini sağlayacak olan da ancak budur. Mümin *'Bizi doğru yola ilet.'* diye dua ederken, 'Allah'ın erişilmez yolunu' değil, Peygamber'in ulaşılabilir yolunu kastetmektedir.

Böylece 'dosdoğruluğun' anlamı şeriat tarafından indirilmiş olan yol üzerinde yürümek ve orada sabit kalmaktır. Dosdoğru yol ilâhî kanunlardır. Allah'a îman bu yolun başlangıcı, 'îmanın dalları' da menzilleridir.

Allah, *'İşte benim dosdoğru yolum budur, ona uyun, ondan başkasına uymayın ki sizi O'nun yolundan saptırmasın.'* (En'âm, 153) buyuruyor, yani senin mutluluğunun bulunduğu yolu kastediyor. Kuşkusuz ki bütün yollar Allah'a çıkar, çünkü her yol sonunda O vardır. *'Bütün işler O'na döndürülecektir.'* (Hüd, 123). Ancak O'na dönen herkes mutluluğa ulaşmaz. Mutluluk ve saadetin yolu şeriatın koyduğu (el-meşru) yoldan başkası değildir."³

3 William C. Chittick, *Sufi'nin Bilgi Yolu*, s. 339-342.

“Sırât-ı müstakîm; Hakk’ın zâtıyla zâtına tecellîsinden ibaret olan Ahad’e ait müşâhedenin yoludur.”⁴

“Her şey, insân-ı kâmilin kalbine girebilmek için yol arar ve o sırât-ı müstakîmden aslına ulaşmak için hasret çeker.”⁵

“En kestirme yol; Allah Rabb’imdir, deyip durmak ve her şeyi Allah’tan bilip her yerde Hakk’ı görmektir.”⁶

“Sırat, birtakım noktaların birleşmesinden doğan hattır. Doğru bir çizgidir. Ancak bu doğruluk geometrik bir çizgi demek değildir. Her olayda en doğrunun tespit edildiği noktaları birleştirerek elde ettiğimiz bir doğrudur.”⁷

“Ruhların gittikleri yol, kendi sırât-ı müstakîmleridir. O sırât-ı müstakîmin nihayetinde mazhar oldukları isim ve sıfat her ne ise ona vâsıl olurlar. Şeytan da Mudil ismine mazhardır.

Şunu da bilmek lâzımdır ki bu tezat, taayyün bâbındadır. Yoksa hakikat zâhir olunca Firavun’la Mûsâ davası kalmaz.

Semîha Hanım: ‘İnsanları Hakk’a götüren yollar, yaratılmışların nefesleri miktarıdır. Fakat sen bunlardan bir kâmilin kalbini intihap et tavsiyesi, kâmilden gayrısında olan tecellînin zat tecellîsi olmayıp sıfat ve esmâ tecellîsi olduğundan mıdır?’

‘Evet, en kısa, en kestirme yol bu yoldur. Çünkü her şey kâmilin kalbinden Allah’a varır. Her şey, her şey Hakk’a vuslatı onunla, onun kalbine girmekle bulur. Nebat da, hayvan da, insan da hep aynı yoldan Hakk’a kavuşur.’⁸

4 Abdül-kerîm b. İbrahim el-Cilî, *İnsân-ı Kâmil*, c. 1, s. 425.

5 Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, s. 183.

6 Ken’an Rifâî, *a.g.e.*, s. 617.

7 Halûk Nurbaki, *Yâ-Sîn Sûresi Yorumu*, s. 12.

8 Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, s. 116.

“Bilcümle isimler (isimlerin hepsi), bilcümle merbûplar (kullar), ancak bütün isim ve sıfatları kendinde toplamış olan Allah isminde, bu bir tek merkezde toplanır. Her mahlûkun, her zerrenin Rabb’ine müncezîp olması (çekilmesi, cezbolması) olması, onun sırât-ı müstakîmdir. Fakat en doğru sırat, en doğru yol *ihdina’s-sırâta’l-müstakîm*’deki mazhar-ı Muhammedî (Muhammedî zuhur) olan sırât-ı müstakîm, yani tevhiddir.”⁹

“Sırât-ı müstakîm kıldan ince, kılıçtan keskin daracak yol demektir. Bu yol, Kıyâmet Günü Haşır ile Cennet arasında Cehennemın üzerine uzatılır. Mümin önündeki nur vâsıtasıyla bu köprüyü geçer: *‘Dileseydik, onların gözlerini karartırdık da yola dökülürlerdi.’* (Yâ-Sîn, 66).

Sırât-ı müstakîm, ‘yol’ demektir. Söz konusu yol, ilâhî mertebeye göre sıfatlara nispet edilir; insana göre ise mânevî sülûkla (Hakk’a giden yolla) ilgili ve dinamik bir yoldur. *‘Hiçbir canlı yoktur ki, Rabb’in onu perçeminden tutmuş olmasın. Rabb’im kuşkusuz ki sırât-ı müstakîm üzeredir.’* (Hûd, 56). *‘Bana tâbi ol, seni düzgün bir yola ulaştırayım (sıratın seviyyen).’* (Meryem, 43).¹⁰

“Tevhidin hakîkatine erenler (Allah’ın yolu) üzeredirler.”¹¹

Avni Konuk’a göre bütün isimler Allah ismi altında toplanmıştır. Bundan dolayı bütün isimlerin yolları Allah ismine ulaşacaktır. Bu ismin görünme yeri insân-ı kâmilidir. Hûd ise bir Nebî-i Zîşan olmakla insân-ı kâmilî temsil etmektedir. Bu yüzden sırât-ı müstakîm yani doğru yol peygamberle, evliyâullahla ilişkilendirilmiştir, der. Peygamberlerin daveti noksan yoldan kemâl yoluna doğrudur (sırât-ı müstakîm).

9 Ken’an Rifâî, *a.g.e.*, s. 122-123.

10 Suad el-Hakîm, *İbnü’l-Arabî Sözlüğü*, s. 564, 563-564.

11 Abdü’l-kerîm b. İbrahim el-Cilî, *İnsân-ı Kâmil*, c. 2, s. 403.